

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

Електронне видання

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК
З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«ДЕЛІКТНЕ ПРАВО»**

Харків 2022

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

Електронне видання

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК
ДЛЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ
І САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ
З ОBOB'ЯЗКОВОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«ДЕЛІКТНЕ ПРАВО»

для студентів 1 курсу денної форми навчання
(другого (магістерського) рівня вищої освіти галузі знань 08 «Право»
спеціальності 081 «Право» освітньо-професійної програми «Право»)

*Затверджено на засіданні кафедри цивільного права № 1
02 вересня 2021 р., протокол No 1*

Харків 2022

Навчально-методичний посібник для практичних занять і самостійної роботи студентів з вибіркової навчальної дисципліни «Деліктне право» для студентів 1 курсу денної форми навчання (другого (магістерського) рівня вищої освіти галузі знань 08 «Право» спеціальності 081 «Право» освітньо-професійної програми «Право») / уклад. : Б.П. Карнаух. Харків : Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2022. 40 с.

Укладач: Б.П. Карнаух

ЗМІСТ

Вступ	5
Загальний розрахунок годин лекцій, практичних занять, самостійної роботи	7
Програма навчальної дисципліни	8
Список літератури, нормативно-правових актів та інтернет-ресурсів до всіх тем	12
Завдання до практичних занять та самостійної роботи	16
Тема 1. Деліктне право: поняття, призначення і структура. Елементи делікту	16
Тема 2. Протиправність і шкода як елементи делікту	18
Тема 3. Причинний зв'язок і нові виклики в контексті постмодерної епістемології	19
Тема 4. Вина і розумний стандарт поведінки	22
Тема 5. Відшкодування шкоди, завданої іншою особою, і шкоди, завданої спільними діями	24
Тема 6. Відшкодування шкоди, завданої органами публічної влади, їх посадовими та службовими особами	26
Тема 7. Відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки	27
Тема 8. Відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю	30
Тема 9. Відшкодування шкоди, завданої внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг)	31
Тема 10. Відшкодування шкоди, завданої внаслідок російсько-української війни	33
Поточний контроль знань студентів	35
Критерії оцінювання знань та умінь студентів	36
Перелік тем для підсумкової роботи	40

ВСТУП

Хоча навчальна дисципліна насамперед зосереджена на українському деліктному праві та практиці його застосування судами, тим не менше національне право вивчається на тлі широкого використання компаративного методу. Протягом курсу студенти познайомляться зі світовими тенденціями розвитку деліктного права й матимуть змогу обговорити найгостріші проблеми, що постають перед сучасним деліктним правом. Предметом дискусій стануть проблеми, які не тільки не вирішені в чинному українському законодавстві, але й навіть не були досі порушені в національній доктрині. До них належать такі проблеми як нез'ясовна причинність, відшкодовність чистих економічних втрат, альтернативна відповідальність, відповідальність згідно з часткою на ринку та ін. В курсі також використовуються методи і моделі з теорії економічного аналізу права.

Мета навчальної дисципліни – набуття здатності розв'язувати складні задачі та проблеми у сфері застосування деліктного права, а також оволодіння знаннями, необхідними для критичної оцінки чинного законодавства щодо зобов'язань з відшкодування шкоди та визначення напрямків його подальшого вдосконалення.

Завдання:

- формування системного уявлення про структуру українського деліктного права в контексті порівняльного аналізу моделей загального та континентального права;
- визначення мети деліктного права і його місця в системі права України;
- оволодіння навичками вирішення проблеми конкуренції деліктного позову з іншими позовами на захист порушених цивільних прав та інтересів;
- опанування навичками застосування деліктного права як засобу захисту фундаментальних прав людини, в тому числі у вертикальних відносинах людина–держава;
- прогнозування напрямків розвитку національного деліктного права з урахуванням світових тенденцій та сучасних викликів;
- визначення предмету доказування у деліктній справі і здобуття навичок прогнозувати перспективу розгляду деліктного позову з урахуванням застосовного у відповідному провадженні стандарту доказування;
- здобуття досвіду застосування норм деліктного права до складних випадків завдання шкоди, в тому числі до випадків так званої нез'ясовної причинності тощо.

У результаті засвоєння навчальної дисципліни здобувач вищої освіти повинен демонструвати такі **результати навчання**:

- Розуміти структуру українського деліктного права в контексті порівняльного аналізу моделей загального та континентального права.
- Розуміти призначення деліктного права і його місце в системі права України.
- Уміти вирішувати проблему конкуренції деліктного позову з іншими позовами на захист порушених цивільних прав та інтересів

- Володіти навичками застосування деліктного права як засобу захисту фундаментальних прав людини, в тому числі у вертикальних відносинах людина–держава.
- Прогнозувати напрямки розвитку національного деліктного права з урахуванням світових тенденцій та сучасних викликів
- Визначати предмет доказування у деліктній справі і прогнозувати перспективу розгляду деліктного позову з урахуванням застосовного у відповідному провадженні стандарту доказування.
- Володіти навичками застосування норм деліктного права до складних випадків завдання шкоди, в тому числі до випадків так званої незясовної причинності тощо.
- Володіти навичками застосування деліктного права як засобу захисту фундаментальних прав людини, в тому числі у вертикальних відносинах людина–держава.

ЗАГАЛЬНИЙ РОЗРАХУНОК ГОДИН ЛЕКЦІЙ, ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ, САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

№ п/п	Назва теми лекції, семінарського і практичного заняття	Обсяг у годинах			
		Усього	У тому числі		
			Лекції	Практичні заняття,	Самостійна робота
	Модуль 1. Загальна частина деліктного права				
	Тема 1. Деліктне право: поняття, призначення і структура. Елементи делікту	12	2	2	8
	Тема 2. Протиправність і шкода як елементи делікту	12	2	2	8
	Тема 3. Причинний зв'язок і нові виклики в контексті постмодерної епістемології	12	2	2	8
	Тема 4. Вина і розумний стандарт поведінки	12	2	2	8
	Тема 5. Відшкодування шкоди, завданої іншою особою, і шкоди, завданої спільними діями	12	2	2	8
	<i>Разом</i>	60	10	10	40
	Модуль 2. Особлива частина деліктного права				
	Тема 1. Відшкодування шкоди, завданої органами публічної влади, їх посадовими та службовими особами	12	2	2	8
	Тема 2. Відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки	12	2	2	8
	Тема 3. Відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю	12	2	2	8
	Тема 4. Відшкодування шкоди, завданої внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг).	12	2	2	8
	Тема 5. Відшкодування шкоди, завданої російсько-українською війною	12	2	2	8
	<i>Разом</i>	60	10	10	40
	Усього годин / кредитів ECTS	120/4,0	20	20	80

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ДЕЛІКТНЕ ПРАВО»

Модуль 1. ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА ДЕЛІКТНОГО ПРАВА

1. Деліктне право: поняття, призначення і структура. Елементи делікту

Вимога про відшкодування шкоди як спосіб захисту цивільних прав і зобов'язання із відшкодування шкоди як окремий різновид недоговірних зобов'язань. Поняття деліктного права та його місце в системі приватного права. Призначення деліктного права. Відновна і розподільча справедливість. Погляд на деліктне право крізь призму теорії економічного аналізу права. Компенсація. Превенція. Що ефективніше: деліктне право чи страхування? Моделі побудови деліктного права в зарубіжних країнах: система загального права і система цивільного права. Структура українського деліктного права: генеральний делікт і спеціальні делікти. Відмежування деліктних правовідносин від суміжних з ними: (а) делікт і договір; (б) делікт і безпідставне збагачення.

Елементи делікту у порівняльно-правовій перспективі: огляд країн системи загального права та країн системи цивільного права. Концепція генерального делікту. Учення про умови деліктної відповідальності (склад цивільного правопорушення) в українській цивілістиці. Елементи делікту: базова формула і усічені склади. Відповідальність, що не залежить від вини (сувора, абсолютна відповідальність). Економічні ефекти заснованої і не заснованої на вині (суворої, абсолютної) відповідальності. Тягар доказування (*onus probandi*) елементів делікту: позитивні і негативні умови відповідальності. Дискусія стосовно презумпції протиправності, і чи дійсно українське право сповідує принцип генерального делікту.

2. Протиправність і шкода як елементи делікту

Підходи до визначення протиправності: (а) протиправність як порушення правової норми; (б) протиправність як порушення власного обов'язку; і (в) протиправність як порушення прав іншого. Концепція обов'язку обачності (*duty of care*) в загальному праві. Поняття і межі компенсабельної шкоди. Шкода як будь-яке применшення добробуту. Співвідношення понять «шкода» і «збитки». Матеріальна шкода: реальні збитки і упущена вигода. Огріхи законодавчої дефініції збитків. Вимоги українських судів щодо доведеності упущеної вигоди. Моральна шкода і проблема калькуляції справедливої компенсації за душевні страждання. Презумпція моральної шкоди в адміністративних справах? Проблема чистих економічних втрат. Таксономія справ про чисті економічні втрати: справи про закриття ринків, транспортних коридорів та об'єктів громадської

інфраструктури; «кабельні справи»; справи про втрату «зірок»; і справи про «рикошетні» втрати. Порівняльно-правовий огляд підходів до проблеми чистих економічних втрат.

3. Причинний зв'язок і нові виклики в контексті постмодерної епістемології

Поняття причинного зв'язку у філософії і праві. Концепції Д. Юма і Дж. С. Мілля. Теорії причинного зв'язку в праві. Тест «якби не» (*conditio sine qua non*) як базова методологія перевірки причинного зв'язку. Випадки, коли тест «якби не» не працює: дублювання шкоди і надлишкова причинність. Тест NESS (необхідний елемент достатнього набору). Причинний зв'язок і доказування в цивільному процесі. Порівняльно-правовий огляд стандартів доказування: (а) стандарт «поза розумним сумнівом» і стандарт «переважаючої вірогідності» в країнах загального права; (б) стандарт внутрішнього переконання (*intime conviction*) у країнах цивільного права; (в) особливості української теорії доказування. Баєсіанське обґрунтування різних стандартів для цивільного й кримінального судочинства. Доказування причинного зв'язку за допомогою статистичних даних, зокрема, даних епідеміології: за і проти. Проблема невстановлюваної причинності у порівняльній перспективі: (а) дилема двох мисливців, (б) азбестові справи, (в) відповідальність згідно з часткою на ринку, та (в) доктрина втраченого шансу. Методи подолання недоказовості причинного зв'язку: презумпції, реверсія тягаря доказування, концепція *res ipsa loquitur*, відповідальність за підвищення ризику, пропорційна відповідальність.

4. Вина і розумний стандарт поведінки

Суб'єктивна і об'єктивна (поведінкова) теорії вини в деліктному праві. Відмінність між кримінальноправовим і цивільноправовим розумінням вини. Вина як порушення розумного стандарту поведінки. Критерій гіпотетичної розумної людини. Розумність як раціональність і формула Л. Хенда. Ступені вини в цивільному праві: умисел, груба необережність і легка необережність. Врахування вини потерпілого. Деліктна відповідальність, що не залежить від вини: правова природа і обґрунтування доцільності.

5. Відшкодування шкоди, завданої іншою особою, і шкоди, завданої спільними діями

Принцип персональної відповідальності в деліктному праві та винятки з нього. Відповідальність за шкоду, завдану іншою особою: спроба обґрунтування. Таксономія випадків відповідальності за шкоду, завдану іншою особою: (а) відповідальність батьків за шкоду, завдану малолітніми дітьми; (б) відповідальність роботодавця за шкоду, завдану працівником; (в) відповідальність замовника за шкоду, завдану підрядником;

(г) відповідальність підприємницького товариства чи кооперативу за шкоду, завдану їхнім учасником (членом) під час провадження діяльності від імені товариства чи кооперативу. Право зворотної вимоги до винної особи (регрес). Відповідальність держави за шкоду, завдану особами, що не є агентами держави: практика Європейського суду з прав людини. Відповідальність за дії іншої особи в контексті проблематики бізнесу і прав людини. Відповідальність за шкоду, завдану спільними діями. Співучасть у делікті.

Модуль 2. ОСОБЛИВА ЧАСТИНА ДЕЛІКТНОГО ПРАВА

6. Відшкодування шкоди, завданої органами публічної влади, їх посадовими та службовими особами

Загальна характеристика зобов'язань із відшкодування шкоди, завданої органами публічної влади, їх посадовими та службовими особами. Специфіка доказування протиправності. Зв'язок цивільної справи за деліктним позовом із провадженням в адміністративній справі. Відшкодування шкоди, завданої органом державної влади, органом влади Автономної Республіки Крим або органом місцевого самоврядування. Відшкодування шкоди, завданої посадовою або службовою особою органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування. Відшкодування шкоди, завданої органом публічної влади у сфері нормотворчої діяльності. Практика Європейського суду з прав людини. Відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду.

7. Відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки

Підходи до визначення джерела підвищеної небезпеки: теорія об'єкта, теорія властивостей, теорія діяльності. Особливості суб'єктного складу деліктного зобов'язання при завданні шкоди джерелом підвищеної небезпеки: поняття володільця джерела підвищеної небезпеки. Відповідальність за шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки, як сувора (безвинна відповідальність). Підстави звільнення від відповідальності: непереборна сила і умисел потерпілого. Особливості причинного зв'язку при завданні шкоди джерелом підвищеної небезпеки. Відшкодування шкоди, завданої внаслідок взаємодії кількох джерел підвищеної небезпеки. Відшкодування шкоди особою, яка застрахувала свою цивільну відповідальність.

8. Відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю

Майнова шкода, що виникає у зв'язку з каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю: (а) заробіток (дохід), втрачений ним внаслідок втрати чи

зменшення професійної або загальної працездатності; (б) додаткові витрати на посилене харчування, санаторно-курортне лікування, придбання ліків, протезування, сторонній догляд тощо. Визначення заробітку (доходу), втраченого внаслідок каліцтва або іншого ушкодження здоров'я фізичної особи (а) у разі коли особа працювала за трудовим договором; (б) у разі коли потерпілий є фізичною особою-підприємцем; (в) у разі коли потерпілий є малолітньою або неповнолітньою особою. Відшкодування шкоди, завданої смертю потерпілого. Порядок відшкодування шкоди. Збільшення і зменшення розміру відшкодування.

9. Відшкодування шкоди, завданої внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг)

Специфіка елементів делікту при завданні шкоди внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг). Підстави відшкодування шкоди, завданої внаслідок недоліків товару, робіт (послуг): конструктивні, технологічні, рецептурні та інших недоліки товару, роботи (послуги), а також недостовірна або недостатня інформація про них. Визначення дефекту в продукції. Поняття шкоди. Підстави звільнення від відповідальності за шкоду, завдану внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг). Особливості суб'єктного складу. Особи, зобов'язані відшкодовувати шкоду, завдану внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг). Особи, що мають право вимагати відшкодування шкоди, завданої внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг). Строки відшкодування шкоди, завданої внаслідок недоліків товару, робіт (послуг).

10. Відшкодування шкоди, завданої внаслідок російсько-української війни

Судова практика до повномасштабного вторгнення: відшкодування шкоди за нерухомість, зруйновану в зоні АТО. Проблеми застосування статті 19 ЗУ «Про боротьбу з тероризмом»: легітимні очікування отримати компенсацію за рахунок державного бюджету України і позитивні зобов'язання держави. Зміни в позиціях Верховного Суду після 24 лютого 2022 року. Чи може Російська Федерація посилатися на юрисдикційний імунітет? – Територіальний деліктний виняток ('territorial tort exception') та інші способи обґрунтування заперечної відповіді. Практика ЄСПЛ і Міжнародного суду ООН щодо юрисдикційного імунітету держав. Чим український випадок особливий. Камені спотикання на шляху до відшкодування шкоди, завданої війною, через механізм деліктного права. Зв'язок між деліктним позовом і кримінальним провадженням щодо воєнних злочинів та злочинів проти людяності. Проблема деліктної відповідальності співучасників воєнних злочинів. Альтернативні (не-деліктноправові) механізми компенсації шкоди, завданої війною. Перспективи міжнародно-правових спорів щодо компенсації шкоди, завданої Російською Федерацією.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ, НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ ТА ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСІВ ДО ВСІХ ТЕМ

Нормативно-правові акти

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Рим, 1950). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004/conv#Text
2. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
3. Цивільний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv#n5494>
4. ЗУ «Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3390-17/conv>
5. ЗУ «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/94-вр/conv>
6. Положення про застосування Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду» (затверджене наказом Міністерства юстиції, Генеральної прокуратури та Міністерства фінансів України від 04.03.96 р. № 6/5/3/41). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0106-96>
7. ЗУ «Про цивільну відповідальність за ядерну шкоду та її фінансове забезпечення». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2893-14/conv>
8. Методика визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства (затв. Наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України № 171 від 27.10.97). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0285-98>
9. Методика розрахунку розмірів відшкодування збитків, які заподіяні державі в результаті наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря (затв. Наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України № 639 від 10.12.2008). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0048-09>

Судова практика

1. Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 01.03.2013 № 4 «Про деякі питання застосування судами законодавства при вирішенні спорів про відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004740-13>
2. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 4 вересня 2019 року у справі № 265/6582/16-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86310215>

3. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 26 лютого 2020 року у справі № 372/4399/15-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88137847>.

4. Постанова Пленуму Верховного Суду України №6 від 27.03.1992 р. «Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0006700-92#Text>

5. Постанова Пленуму Верховного Суду України №4 від 31.03.1995 р. «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95/conv#Text>

6. Постанова Пленуму Верховного Суду України №14 від 29.12.1992 р. «Про судову практику в справах про відшкодування шкоди, заподіяної підприємствам, установам, організаціям їх працівниками». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-92/conv#Text>

7. Дайджест судової практики Верховного Суду у спорах, що виникають у сфері захисту довкілля та екологічних прав. 2019 рік. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Daidjest_Ekologia.pdf

8. Дайджест судової практики Верховного Суду у справах, пов'язаних зі страховими правовідносинами. URL: <https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Dajdjest.pdf>

Наукова література

Основна література

1. Баранова, Л. Н. Возмещение имущественного вреда : [разд. 2, гл. 3, § 4]. *Харьковская цивилистическая школа: защита субъективных гражданских прав и интересов : монография* / Национальный юридический университет им. Ярослава Мудрого. Харьков : Право, 2014. С. 253-265 .

2. Баранова, Л. Н. Возмещение имущественного и морального (неимущественного) вреда : [Разд. 4, гл. 3, § 5]. *Харьковская цивилистическая школа: осуществление и защита права интеллектуальной собственности : монография* / под общ. ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. Харьков : Право, 2018. С. 644-661.

3. Бурлака, І. В. Зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої без вини [Текст] : монографія. Харків : Право, 2016. 200 с.

4. Карнаух, Б. П. Вина як умова цивільно-правової відповідальності : монографія. Харків : Право, 2014. 224 с.

5. Мыца, Ю. В. Защита прав лиц в деликтных обязательствах [Текст] : [разд. 3, гл. 3, § 8]. *Харьковская цивилистическая школа: защита субъективных гражданских прав и интересов : монография* / Национальный юридический университет им. Ярослава Мудрого. Харьков : Право, 2014. С. 549-557.

6. Отраднава, О. О. Проблеми вдосконалення механізму цивільно-правового регулювання деліктних зобов'язань : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2014. 328 с.

7. Рабінович, П. М. Право людини на компенсацію моральної шкоди (загальнотеоретичні аспекти) : монографія. Львів : Світ, 2006. 140 с.

Додаткова література:

8. Карнаух, Б. П. Вина потерпілого в деліктному праві. *Держава і право. Юридичні і політичні науки : зб. наук. пр.* / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2014. Вип. 64. С. 223-230.

9. Карнаух, Б. П. Причинний зв'язок у деліктному праві: концепція *povus actus interveniens*. *Підприємництво, госп-во і право : наук.-практ. госп.-прав. журн.* 2019. N 9. С. 11-15.

10. Карнаух, Б. П. Протиправність, шкода і чисті економічні втрати: до постановки проблеми. *Приватне право*, 2013. N 1. С. 267-273.

11. Карнаух, Б. П.. Причинний зв'язок як умова деліктної відповідальності в практиці Європейського суду з прав людини: справи про порушення процедурних гарантій. *Проблеми законності : зб. наук. пр.* / М-во освіти і науки України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2019. Вип. 145. С. 68-79.

12. Карнаух, Б. **Причинний зв'язок у деліктному праві: рефлексія над тестом «якби не».** *Проблеми законності.* 2019. N 147. С. 75-84.

13. Карнаух, Б. Нез'ясовна причинність: дилема двох мисливців. *Проблеми законності.* 2020. N 149. С. 49-61

14. Карнаух, Б. Деліктна відповідальність згідно з часткою на ринку. *Економічна теорія та право.* 2020. № 3(42). С. 49-63.

15. Карнаух, Б. Надлишкова причинність у деліктному праві. *Проблеми законності.* 2020. N 150. С. 67-77.

16. Карнаух, Б. П. Відшкодування шкоди, завданої іншою особою (стаття 1172 Цивільного кодексу України). *Підприємництво, господарство і право.* 2020. № 11. С. 29-33.

17. Карнаух, Б. П. Апорія «якби не». *Економічна теорія та право.* 2020. № 4(43). С. 118-131.

18. Карнаух, Б. Дублювання шкоди в деліктному праві. *Проблеми законності.* 2020. N 151. С.

19. Карнаух, Б. Деліктна відповідальність органів публічної влади за Цивільним кодексом України. *Підприємництво, господарство і право.* 2021. № 3. С. 19-24.

20. Рубан, О. О. Компенсація моральної шкоди працівнику, заподіяної йому при виконанні ним своїх обов'язків. *Право України.* 2015. N 6. С. 223-233.

21. Спасибо-Фатеева, И. В. Возмещение морального вреда [Текст] : [разд. 2, гл. 3, § 5]. *Харьковская цивилистическая школа: защита субъективных гражданских прав и интересов : монография* / Национальный юридический университет им. Ярослава Мудрого. Харьков : Право, 2014. С. 265-282.

22. Clermont, K.M. Standards of proof revisited. *Vermont Law Review*, 2009. Vol. 33, pp. 469-487.

23. Clermont, K.M. Common Sense on Standards of Proof. *Seton Hall Law Review*. 2018, Vol. 48, pp. 1057-1080.
24. Clermont, K.M., & Sherwin, E. (2002). Comparative view of standards of proof. *The American Journal of Comparative Law*, 50, pp. 243-275.
25. Engel, C. (2009). Preponderance of the evidence versus intimate conviction: A behavioral perspective on a conflict between American and continental European law. *Vermont Law Review*, 33, pp. 435-467.
26. Gold, S. (1986). Causation in toxic torts: Burdens of proof, standards of persuasion, and statistical evidence. *Yale Law Journal*, 96, pp. 376-402.
27. Karnaukh, B. Standards of Proof: A Comparative Overview from the Ukrainian Perspective. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2021 2(10) pp. 25–43.
28. Karnaukh, B. Fault in tort law: moral justification and mathematical explication. *Problems of Legality*. 2018. Vol. 141. pp. 54-64.
29. Karnaukh, B.P. & Shymko, A.R. Side Effects of Diethylstilbestrol (DES) from the Perspective of Tort Law. *Wiadomości Lekarskie*, 2020, Volume LXXIII, Issue 12 Part 2, pp. 2946-2950.
30. Kaye, D.H. Clarifying the burden of persuasion: what Bayesian decision rules do and do not do. *International Journal of Evidence and Proof*, 1999, Vol. 3(1), pp. 1-28.
31. Kobayashva, A. Using epidemiological evidence in tort law: A practical guide. *Professional Negligence*, 2014, Vol. 30, pp. 124-143.
32. Martin-Casals, M. Causation conundrums: introduction to the annotations to *Sienkiewicz v. Greif* (UK). *European Review of Private Law*, 2013 Vol. 21, pp. 301-311.
33. Russellyn, C.S., & Goldstein, B.D. Relative risk greater than two in proof of causation in toxic tort litigation. *Jurimetrics*, 2001. Vol. 41, pp. 195-209.
34. Schweizer, M. The civil standard of proof – what is it, actually? In *Discussion Paper Series of the Max Planck Institute for Research on Collective Goods 2013_12*, Max Planck Institute for Research on Collective Goods.
35. Van Dam, C. *European Tort Law* (2nd ed.). Oxford: Oxford University Press, 2013, 656 pp.
36. Wright, R.W. Causation in Tort Law, *California Law Review*, 1985 Vol. 73, pp. 1735-1828.
37. Wright, R.W. Proving causation: Probability versus belief. In R. Goldberg (ed.), *Perspectives on Causation*. Oxford: Hart Publishing 2011. pp. 1-30.

ЗАВДАННЯ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Тема 1. Деліктне право: поняття, призначення і структура. Елементи делікту

Питання для обговорення

1. Вимога про відшкодування шкоди як спосіб захисту цивільних прав і зобов'язання із відшкодування шкоди як окремий різновид недоговірних зобов'язань.
2. Поняття деліктного права та його місце в системі приватного права.
3. Призначення деліктного права. Відновна і розподільча справедливість. Погляд на деліктне право крізь призму теорії економічного аналізу права. Компенсація. Превенція.
4. Моделі побудови деліктного права в зарубіжних країнах: система загального права і система цивільного права. Структура українського деліктного права: генеральний делікт і спеціальні делікти.
5. Відмежування деліктних правовідносин від суміжних з ними:
 - (а) делікт і договір;
 - (б) делікт і безпідставне збагачення;
 - (в) делікт і соціальне страхування.
6. Елементи делікту у порівняльно-правовій перспективі: огляд країн системи загального права та країн системи цивільного права. Концепція генерального делікту.
7. Учення про умови деліктної відповідальності (склад цивільного правопорушення) в українській цивілістиці. Елементи делікту: базова формула і усічені склади.
8. Тягар доказування (*onus probandi*) елементів делікту: позитивні і негативні умови відповідальності. Дискусія стосовно презумпції протиправності, і чи дійсно українське право сповідує принцип генерального делікту.

Завдання

1. Міхновська придбала квиток на поїзд Харків-Рахів. Зайшовши у вагон, вона відчула їдкий запах фарби. Як виявилось, вагон був нещодавно пофарбований і фарба не встигла до кінця висохнути. Ситуацію погіршувало те, що це був спекотний серпневий день. Як наслідок, у Міхновської почався головний біль, запаморочення, її нудило і підвищилася температура. У такому стані їй довелося подорожувати довгих 19 годин.

У зв'язку з цим Міхновська пред'явила позов до Укрзалізниці і вимагала відшкодувати вартість квитка і моральну шкоду в розмірі 10 тис. грн. Укрзалізниця проти позову заперечувала, посилаючись на те, що Статут залізниць України і Правила перевезень пасажирів, багажу, вантажобагажу та

пошти залізничним транспортом України не передбачають відшкодування моральної шкоди.

На яке питання розраховане завдання? Поясніть співвідношення деліктної і договірної відповідальності. Якими нормами має обґрунтовувати свій позов Міхновська? Вирішіть справу.

1. ФОП Ярославська за договором оренди винаймала приміщення на першому поверсі багатоквартирного житлового будинку. У цьому приміщенні вона обладнала студію для фотозйомки. Та одного дня, прийшовши до своєї студії, Ярославська була приголомшена видовищем: її студію було затоплено гарячою водою, що сочилася зі стелі. Як наслідок, зіпсовано декорації, дорогу фототехніку і обладнання, і само-собой доведеться робити ремонт. Окрім того, проведення ремонту забере кілька тижнів, упродовж яких вона не зможе приймати клієнтів і втратить прибуток.

Ярославська пред'явила вимогу до сусіда Середи, що мешкав поверхом вище. Однак, той сказав, що до залиття не причетний, бо в його квартирі усе гаразд, і жодних слідів протікання немає. Як з'ясувалося згодом, затоплення сталося через те, що прорвалася іржава труба центрального опалення, яка проходила в плиті перекриття між поверхами. Ярославська має намір пред'явити позов і звернулася до адвоката за консультацією.

На які питання розраховане завдання. Хто має пред'являти позов: Ярославська, чи власник, у якого вона винаймає приміщення? Хто має бути відповідачем у справі? Які докази мають бути надані на підтвердження факту залиття? Як визначити розмір відшкодування, на який може претендувати Ярославська?

Рекомендовані джерела

1. Карнаух, Б. П. Вина як умова цивільно-правової відповідальності. Харків : Право, 2014. 224 с.

2. Карнаух, Б. П. Сутність і явище цивільно-правової відповідальності. *Вісник Академії правових наук України : зб. наук. пр. / Акад. прав. наук України.* Харків. : Право, 2012. №2(69). С. 287-299.

3. Карнаух, Б. П. Цивільно-правова відповідальність: нарис економічного аналізу. *Вісник Національної академії правових наук України : зб. наук. пр. / Нац. акад. прав. наук України.* Харків : Право, 2014. №2 (77). С. 101-110.

4. Карнаух, Б. П. Квazиделікти у праві Давнього Риму. *Проблеми законності : зб. наук. пр.* 2017. Вип. 136. С. 21-31.

5. Карнаух, Б. П. Безпідставне збагачення у праві Давнього Риму. *Проблеми законності : зб. наук. пр.* Харків : Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2017. Вип. 138. С. 17-28.

6. Карнаух, Б. П. Генеральний делікт vs. делікт необережності: ми не такі різні, як заведено вважати. *Порівняльно-правові дослідження*. 2012. № 1/2. С. 229-236.

7. Карнаух, Б. П. Суворі деліктна відповідальність: економічний аналіз. *Економічна теорія та право : зб. наук. пр.* / Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого. - Харків : Право, 2015. № 2 (21). С. 122-132.

Тема 2. Протиправність і шкода як елементи делікту

Питання для обговорення

1. Підходи до визначення протиправності:
 - (а) протиправність як порушення правової норми;
 - (б) протиправність як порушення власного обов'язку; і
 - (в) протиправність як порушення прав іншого.
2. Концепція обов'язку обачності (*duty of care*) в загальному праві.
3. Поняття і межі компенсабельної шкоди:
 - (а) майнова шкода: реальні збитки і упущена вигода;
 - (б) моральна шкода і проблема калькуляції справедливої компенсації за душевні страждання.
4. Проблема чистих економічних втрат.

Завдання

1. Сидоренко найняв ТОВ «Будівельник» для буріння свердловини на воду на своїй земельній ділянці. Проте під час буріння свердловини працівники ТОВ перебили електричний кабель, що йшов уздовж вулиці. Як наслідок – у мешканців сусідніх ділянок припинилось електропостачання. Оскільки район був віддалений, відновити електропостачання вдалося тільки за тиждень. Приватний підприємець Івченко, чий деревообробний цех знаходився по сусідству, пред'явив до Сидоренка позов про відшкодування збитків.

Він обґрунтовував свої вимоги тим, що через відсутність електропостачання він зазнав чималих збитків, які полягають, по-перше, в упущеній вигоді, яку він міг отримати за цей час, по-друге, у витратах на виплату заробітної плати десятком своїм працівникам за період простою, і по-третє, у витратах на сплату штрафних санкцій на користь своїх замовників, яким він вчасно не зміг виготовити меблі. Сидоренко заперечує проти позову посиляючись на те, що перебитий кабель не належав Івченку на праві власності, а був у власності територіальної громади. Відповідно, Івченко не може вважатися потерпілим від необережності працівників.

Оцініть аргументи сторін. Вирішіть справу. У яких із випадків можуть виникати чисті економічні втрати? Схарактеризуйте підходи до відшкодування чистих економічних втрат в європейських юрисдикціях.

Рекомендовані джерела

1. Карнаух, Б. П. Доктрина втраченого шансу у практиці американських судів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2021. Вип. 65. 112-117.
2. Карнаух, Б. П. Протиправність, шкода і чисті економічні втрати: до постановки проблеми. *Приватне право*. 2013. № 1. С. 267-273.
3. Карнаух, Б.П. Доктрина втраченого шансу в англійському праві: у пошуках виправдання диференційованого підходу. *Економічна теорія та право*. 2021. №2 (45). С. 114-129.
4. Кочина, Олександра Сергіївна. Порядок відшкодування моральної (немайнової) шкоди при порушенні авторських та суміжних прав в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Кочина Олександра Сергіївна ; Нац. акад. прав. наук України, НДІ приват. права і підприємництва ім. Ф. Г. Бурчака. Київ, 2017. 20 с.
5. Майстер, Ігор Полікарпович. Компенсація моральної шкоди як спосіб захисту особистих немайнових прав фізичної особи [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Майстер Ігор Полікарпович ; Ген. прокуратура України, Нац. акад. прокуратури України. Київ, 2015. 20 с.
6. Мироненко, В.П., Онищенко О.С. Загальні умови виникнення зобов'язань по відшкодуванню моральної шкоди. *Юрид. наука : наук. юрид. журн.* 2014. № 9. С. 23-28.
7. Онищенко, Олександр Сергійович. Відшкодування моральної шкоди у деліктних зобов'язаннях : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Онищенко Олександр Сергійович ; Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2017. 20 с.
8. Примак, Володимир Дмитрович. Відшкодування моральної шкоди на засадах справедливості, розумності й добросовісності : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2014. 431 с.

Тема 3. Причинний зв'язок і нові виклики в контексті постмодерної епістемології

Питання для обговорення

1. Поняття причинного зв'язку у філософії і праві. Концепції Д. Юма і Дж. С. Мілля. Теорії причинного зв'язку в праві.
2. Тест «якби не» (*conditio sine qua non*) як базова методологія перевірки причинного зв'язку. Випадки, коли тест «якби не» не працює. Тест NESS.
3. Причинний зв'язок і доказування в цивільному процесі.

4. Доказування причинного зв'язку за допомогою статистичних даних, зокрема, даних епідеміології: за і проти.

5. Проблема невстановленої причинності у порівняльній перспективі: (а) дилема двох мисливців, (б) азбестові справи, (в) відповідальність згідно з часткою на ринку, та (г) доктрина втраченого шансу.

6. Методи подолання недоказовості причинного зв'язку: презумпції, реверсія тягара доказування, концепція *res ipsa loquitur*, відповідальність за підвищення ризику, пропорційна відповідальність.

Завдання

1. Троє чоловіків пішли полювати на перепелів. Перед початком полювання, чоловіки обговорили порядок своїх дій. Пан Саммерс зауважив, що слід триматися однією лінією і полювати обачно. У подальшому пан Саммерс відійшов від двох інших мисливців так, що їхні точки розташування утворили трикутник. Пан Саммерс при цьому знаходився від інших мисливців на відстані близько 70 метрів і рівнинна місцевість не перешкоджала видимості в його напрямку. Раптом двоє інших мисливців помітили перепела й одночасно вчинили постріли в напрямку пана Саммерса. У висліді одна зі шротин поцілила йому в око, а ще одна – у верхню губу. Однак, оскільки обидва мисливці використовували однакові рушніці дванадцятого калібру й однакові набої, то встановити, чия саме шротина завдала шкоди – було неможливим.

На яку проблему розрахована задача? Чи будуть мисливці нести відповідальність за ушкодження пана Саммерса? Які способи обґрунтування відповідальності для даного випадку пропонуються у європейських доктринах?

2. Пан Іванюк з 1998-го року мешкає у приватному будинку в невеличкому селищі міського типу у трьох кілометрах від заводу «Оптіма». Завод виробляє промислові фарби, лаки та розчинники. Нещодавно лікарі діагностували в пана Іванюка рак легень. Іванюк вважає, що причиною його хвороби стало те, що завод забруднює ґрунтові води відходами виробництва і, зокрема, свинцем та його сполуками. Як наслідок, вважає Іванюк, – свинець потрапляє у воду в його колодязі і городину, що він вирощує. Іванюк посилається на дослідження Національного інституту раку, згідно з яким, рівень захворюваності на рак легень у мешканців с.м.т. вищий на 30% ніж у середньому в країні.

Завод не визнає своєї відповідальності, і посилається на те, що онкологічне захворювання може бути викликано низкою інших причин. Так, Іванюк опалює свій будинок вугіллям, продукти згоряння якого канцерогенні. Більше того, Іванюк палить, а паління визнається однією із головних причин раку легень. Оскільки досягти порозуміння сторонам не вдалося Іванюк

пред'явив позов до Заводу, у якому вимагає відшкодувати йому 1 млн грн витрат на лікування і 10 млн грн моральної шкоди.

На яке питання розраховане завдання? Спрогнозуйте, що стане головним каменем спотикання під час розгляду справи в суді. Використовуючи положення не лише ЦК України, але й спеціального природоохоронного законодавства, визначте, чи підлягає позов Іванюка задоволенню. Врахуйте практику ЄСПЛ і зарубіжний досвід.

Рекомендовані джерела

1. Болотова, Г. Д. До питання причинного зв'язку у господарських спорах про відшкодування збитків. *Економіка та право*. 2015. 2(41). 53-56.
2. Вавженчук, С., Довгопол, В. Межі розуміння юридичної природи причинного зв'язку в цивільному праві. *Підприємництво, господарство і право : науково-практичний господарсько-правовий журнал*. 2011, 2. 13-15.
3. Гапало, С. Ю. Причинний зв'язок між протиправною поведінкою порушника господарського зобов'язання та збитками як підстава господарсько-правової відповідальності. *Університетські наукові записки*, 2008, 1. 132-137.
4. Донська, Л. Д. Причинний зв'язок у цивільному праві України : автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 Цивільне право, сімейне право, цивільний процес, міжнародне приватне право. Одеса : Б. в., 2006. 20 с.
5. Карнаух, Б. Дублювання шкоди в деліктному праві. *Проблеми законності*. 2020. № 151. С.
6. Карнаух, Б. Надлишкова причинність у деліктному праві. *Проблеми законності*. 2020. № 150. С. 67-77.
7. Карнаух, Б. Нез'ясовна причинність: дилема двох мисливців. *Проблеми законності*. 2020. № 149. С. 49-61.
8. Карнаух, Б. П. Апорія «якби не». *Економічна теорія та право*. 2020. № 4(43). С. 118-131.
9. Карнаух, Б. П. Причинний зв'язок у деліктному праві: концепція *novus actus interveniens*. *Підприємництво, госп-во і право : наук.-практ. госп.-прав. журн*. 2019. № 9. С. 11-15.
10. Карнаух, Б. П. Причинний зв'язок як умова деліктної відповідальності в практиці Європейського суду з прав людини: справи про порушення процедурних гарантій. *Проблеми законності : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого*. Харків : Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2019. Вип. 145. С. 68-79.
11. Карнаух, Б. Причинний зв'язок у деліктному праві: рефлексія над тестом «якби не». *Проблеми законності*. 2019. № 147. С. 75-84.
12. Куліцька, С. В. Особливості причинного зв'язку у зобов'язаннях по відшкодуванню (компенсації) шкоди, заподіяної внаслідок протиправної діяльності / бездіяльності органів судової влади. *Вісник Одеського*

національного університету. Серія: Правознавство. 2016, Т. 21. Вип. 1 (28). 2016. С. 59-67.

13. Пендяга, А. Л. Значення причинного зв'язку як підстави цивільно-правової відповідальності. *Економіка, фінанси, право*. 2011, 4. С. 34-36.

14. Примак, В. Причинно-наслідковий зв'язок як умова відшкодування моральної шкоди крізь призму вимог справедливості, розумності й добросовісності. *Юридична Україна*. 2014, 1. С. 25-30.

15. Karnaukh, B.P. & Shymko, A.R. Side Effects of Diethylstilbestrol (DES) from the Perspective of Tort Law. *Wiadomości Lekarskie*, 2020, Volume LXXIII, Issue 12 Part 2, pp. 2946-2950.

16. Kobyasheva, A. (2014). Using epidemiological evidence in tort law: A practical guide. *Professional Negligence*, 30, 124-143.

17. Martin-Casals, M. (2013). Causation conundrums: introduction to the annotations to Sienkiewicz v. Greif (UK). *European Review of Private Law*, 21, 301-311.

18. Russellyn, C.S., & Goldstein, B.D. (2001). Relative risk greater than two in proof of causation in toxic tort litigation. *Jurimetrics*, 41, 195-209.

19. Schweizer, M. (2013). The civil standard of proof – what is it, actually? In *Discussion Paper Series of the Max Planck Institute for Research on Collective Goods 2013_12*, Max Planck Institute for Research on Collective Goods.

Тема 4. Вина і розумний стандарт поведінки

Питання для обговорення

1. Суб'єктивна і об'єктивна (поведінкова) теорії вини в деліктному праві.
2. Відмінність між кримінальноправовим і цивільноправовим розумінням вини.
3. Вина як порушення розумного стандарту поведінки. Критерій гіпотетичної розумної людини. Розумність як раціональність і формула Л. Хенда.
4. Ступені вини в цивільному праві: умисел, груба необережність і легка необережність. Врахування вини потерпілого.
5. Деліктна відповідальність, що не залежить від вини: правова природа і обґрунтування доцільності.

Завдання

7. Повернувшись додому після робочого дня, пан Сизий всупереч правилам дорожнього руху припаркував своє авто BMW X6 прямо на газоні біля багатоквартирного житлового будинку, у якому він мешкав. На ранок на Сизого чекала неприємна несподіванка: на автівку впало старе дерево, що росло на газоні. Як наслідок пошкоджено дах, лобове скло, водійські двері і капот.

Сизий пред'явив позов до Харківської міської ради, вимагаючи відшкодування завданої йому шкоди. Свій позов він пояснював тим, що саме на міську раду покладається обов'язок стежити за благоустроєм території і своєчасно зрізати аварійні дерева.

Представник міської ради проти позову заперечував. По-перше, він наголошував на тому, що шкода стала наслідком протиправної поведінки самого Сизого, який учинив адміністративне правопорушення. По-друге, він зауважив, що міською радою для цілей забезпечення благоустрою створено Комунальне підприємство «ХарківЗеленБуд», однак дерево, що впало на авто позивача, не перебувало на балансі цього підприємства. Оскільки дерево росло на прибудинковій території, представник міської ради припустив, що за нього має відповідати Житлово-експлуатаційна організація «Світоч», на балансі якої перебуває будинок. Однак, як з'ясувалося, відповідне дерево і на балансі ЖЕО «Світоч» також не перебувало.

На яке питання розраховане завдання? Визначте, як суд має вирішити справу.

Рекомендовані джерела

1. Бурлака, І. В. Зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої без вини : монографія. Харків : Право, 2016. 200 с.
2. Карнаух, Б. Вина в римському приватному праві. *Теорія і практика правознавства*. 2012. Т. 1, № 2. – С. 11. Режим доступу : DOI : 10.21564/2225-6555.2012.1.62352.
3. Карнаух, Б. П. Вина в цивільному праві : [розд. 3, § 3] / *Проблеми правової відповідальності* : монографія / В. Я. Тацій [та ін.] ; за ред.: В. Я. Тацій, А. П. Гетьман, В. І. Борисова. Харків : Право, 2014. С. 82-95.
4. Карнаух, Б. П. Вина потерпілого в деліктному праві. *Держава і право. Юридичні і політичні науки* : зб. наук. пр. / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2014. Вип. 64. С. 223-230.
5. Карнаух, Б. П. Вина як антропологічна умова приватноправової відповідальності. *Філософія права і загальна теорія права*. 2014. № 1/2. С. 461-470.
6. Карнаух, Б. П. Вина як свобода ex post facto. *Вісник Одеського національного університету*. 2011. Т. 16. Вип. 3. С. 35–48.
7. Карнаух, Б. П. Вина як умова цивільно-правової відповідальності : монографія. Харків : Право, 2014. 224 с.
8. Карнаух, Б. П. Суворі деліктна відповідальність: економічний аналіз. *Економічна теорія та право*. 2015. № 2 (21). С. 122-132.
9. Karnaukh, B. Fault in tort law: moral justification and mathematical explication. *Problems of Legality*. 2018. № 141. P. 54-64.

Тема 5. Відшкодування шкоди, завданої іншою особою, і шкоди, завданої спільними діями

Питання для обговорення

1. Принцип персональної відповідальності в деліктному праві та винятки з нього.
2. Відповідальність за шкоду, завдану іншою особою: спроба обґрунтування.
3. Таксономія випадків відповідальності за шкоду, завдану іншою особою:
 - (а) відповідальність батьків за шкоду, завдану малолітніми дітьми;
 - (б) відповідальність роботодавця за шкоду, завдану працівником;
 - (в) відповідальність замовника за шкоду, завдану підрядником;
 - (г) відповідальність підприємницького товариства чи кооперативу за шкоду, завдану їхнім учасником (членом) під час провадження діяльності від імені товариства чи кооперативу.
4. Право зворотної вимоги до винної особи (регрес).
5. Відповідальність держави за шкоду, завдану особами, що не є агентами держави: практика Європейського суду з прав людини.
6. Відповідальність за дії іншої особи в контексті проблематики бізнесу і прав людини.
7. Відповідальність за шкоду, завдану спільними діями. Співучасть у делікті.

Завдання

1. Адвокатське об'єднання «Лексум» уклало договір підряду із будівельною компанією, ТОВ «Онiкс», на ремонт фасаду офісного приміщення у центрі міста. Виконуючи будівельні роботи, компанія «Онiкс» не встановила обмежувальних парканів довкола ремонтуваної будівлі. Одного дня, коли вулицею проходив Іванченко, із будівельних риштувань на нього впало відро із залишками фарби. Наслідком став перелам правої ключиці зі зміщенням, численні забої грудної клітини та кінцівок.

Хто має відповідати за шкоду, завдану Іванченку? Проаналізуйте судову практику в подібних справах. Схарактеризуйте всі механізми розподілу втрат, які матимуть місце в цій ситуації.

2. Мосін попросив водія таксі відвезти його у м. Дергачі. Водій, посилаючись на серцевий напад, вийшов з машини до аптеки за медикаментами, залишивши ключ в замку запалювання. Скориставшись тим, що машина залишена без нагляду, Мосін сів за кермо, рушив з місця і скоїв наїзд на машину Гарківця, що стояла на уз-біччі. Внаслідок наїзду таксомоторному парку та Гарківцю було заподіяно матеріальної шкоди.

Гарківець звернувся з позовом про стягнення з таксомоторного парку і Мосіна 6700 грн (вартість ремонту автомобіля). Районний суд стягнув з Мосіна на користь Гарківця 6700 грн, звільнивши таксомоторний парк від цивільно-правової відповідальності. Не погодившись із рішенням суду, посилаючись на те, що шкоду повинен відшкодовувати власник транспортного засобу як особа, що здійснює діяльність, яка є джерелом підвищеної небезпеки, Мосін оскаржив рішення суду.

На які питання теми спрямоване це завдання? Який вид відповідальності має місце у цьому випадку? Вкажіть умови цивільно-правової відповідальності.

3. Виробник одягу преміум сегменту, АТ «Брукс», закуповує тканини у ТОВ «Фабрика текстилю», яка, порушуючи вимоги природоохоронного законодавства, скидає забруднені хімікатами стічні води у поверхневі водні об'єкти регіону. Мешканці територій, прилеглих до виробничих потужностей Фабрики, мають намір пред'явити позов із вимогою про відшкодування шкоди, завданої порушенням їхніх екологічних прав. Однак вони побоюються, що у Фабрики не виявиться достатньо коштів, навіть у разі якщо судові рішення буде ухвалено на їхню користь. Тому їх, серед іншого, цікавить питання, чи можуть вони притягнути до відповідальності АТ «Брукс», як найбільшого замовника Фабрики.

Надайте вичерпну консультацію потерпілим мешканцям. Визначте, які обставини мають бути доведені перед судом у разі пред'явлення такого позову, і оцініть перспективи задоволення позову до Фабрики та/або АТ «Брукс».

Рекомендовані джерела

1. Карнаух, Б. П. Відшкодування шкоди, завданої іншою особою (стаття 1172 Цивільного кодексу України). *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 11. С. 29-33.

2. Отрадна, О. Солідарна множинність осіб в деліктних зобов'язаннях. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. Київ : ВПЦ "Київ. ун-т", 2013. Вип. 2 (96). С. 31-33.

3. Чернілевська, О. І. Зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої спільно кількома особами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 - Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право / О. І. Чернілевська ; кер. роботи О. С. Яворська ; офіц. опон.: Р. Б. Шишка, Р. М. Гейнц ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. - Івано-Франківськ : [б. в.], 2017. - 17 с.

Тема 6. Відшкодування шкоди, завданої органами публічної влади, їх посадовими та службовими особами

Питання для обговорення

1. Загальна характеристика зобов'язань із відшкодування шкоди, завданої органами публічної влади, їх посадовими та службовими особами.
2. Специфіка доказування протиправності.
3. Зв'язок цивільної справи за деліктним позовом із провадженням в адміністративній справі.
4. Відшкодування шкоди, завданої органом державної влади, органом влади Автономної Республіки Крим або органом місцевого самоврядування.
5. Відшкодування шкоди, завданої посадовою або службовою особою органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування.
6. Відшкодування шкоди, завданої органом публічної влади у сфері нормотворчої діяльності. Практика Європейського суду з прав людини.
7. Відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду.

Завдання

1. У вересні 2017 року Зайченку було вручено повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого статтею 201 КК України. Згодом йому було обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. Кримінальна справа розглядалась судами неодноразово аж доки у січні 2020 року суд не ухвалив виправдувальний вирок. Відтак Зайченко звернувся до суду з позовом до Державної казначейської служби України, вимагаючи відшкодувати йому за рахунок Державного бюджету майнову та моральну шкоду, завдану незаконним засудженням. У суді представник відповідача зауважив на тому, що під час досудового розслідування Зайченко давав показання, у яких визнавав себе винним, а тому не має права на відшкодування.

На яке питання розраховане завдання? Чи правильно визначено відповідача у справі? Спрогнозуйте, із чого може складатися сума відшкодування. Оцініть аргумент відповідача і вирішіть справу.

2. Пан Щербань отримував пенсію як ліквідатор аварії на ЧАЕС. Законом від січня 2019 року було внесено зміни до порядку розрахунку цієї пенсії, внаслідок чого її розмір зменшився на 35%. Однак у вересні 2019 року Конституційний Суд визнав відповідний закон неконституційним і пенсію знову почали нараховувати, як і раніше. Проте пан Щербань, посиляючись на статтю 1175 ЦК України, звернувся із позовом до Держави Україна і вимагав

відшкодувати йому різницю, яку він недоотримав у період, доки Закон залишався бути чинним (тобто, із січня по вересень 2019 року).

На яке питання розраховане завдання? Оцініть перспективи позову Щербаня з урахуванням практики ЄСПЛ.

Рекомендовані джерела

1. Жила, О.В. Відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями, чи бездіяльністю службових осіб органів державної податкової служби України : автореф. дис ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2009. 19 с.
2. Карнаух, Б. Деліктна відповідальність органів публічної влади за Цивільним кодексом України. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 3. С. 19-24.
3. Куліцька, С. В. Зобов'язання відшкодування (компенсації) шкоди, заподіяної судом : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 - Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право / С. В. Куліцька ; кер. роботи О. О. Отрадна ; офіц. опон.: І. В. Венедіктова, І. Е. Берестова ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. - Київ : [б. в.], 2017. - 20 с.
4. Куцин, А. В. Відшкодування шкоди, завданої органом місцевого самоврядування у сфері нормотворчої діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Куцин Антон Васильович ; Нац. ун-т "Одес. юрид. акад.". - Одеса, 2019. - 20 с.
5. Лов'як О.О. Відшкодування шкоди, завданої громадянину службовими особами органів внутрішніх справ України : дис ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2007. 208 с.
6. Ніжинська І.С. Відшкодування шкоди, завданої незаконними діями службових осіб дізнання і досудового слідства в системі органів внутрішніх справ України : автореф. дис ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2003. 16 с.
7. Спасибо-Фатєєва, І. В. Відшкодування шкоди, завданої органом державної влади або органом місцевого самоврядування у сфері нормотворчої діяльності. *Університетські наукові записки* : часопис. Хмельницький : Хмельниц. ун-т управ. та права, 2014. 2014, № 2 (50).
8. Хоменко М.М. Відшкодування шкоди, завданої органами державної влади, їх посадовими та (або) службовими особами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2012. 205 с.

Тема 7. Відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки

Питання для обговорення

1. Підходи до визначення джерела підвищеної небезпеки: теорія об'єкта, теорія властивостей, теорія діяльності.

2. Особливості суб'єктного складу деліктного зобов'язання при завданні шкоди джерелом підвищеної небезпеки: поняття володільця джерела підвищеної небезпеки.

3. Відповідальність за шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки, як сувора (безвинна відповідальність). Підстави звільнення від відповідальності: непереборна сила і умисел потерпілого.

4. Особливості причинного зв'язку при завданні шкоди джерелом підвищеної небезпеки.

5. Відшкодування шкоди, завданої внаслідок взаємодії кількох джерел підвищеної небезпеки.

6. Відшкодування шкоди особою, яка застрахувала свою цивільну відповідальність.

Завдання

1. Двадцятилітній Йосипенко їхав за кермом новенького автомобіля, що тільки вчора придбав його батько (після тривалих умовлянь Йосипенкові таки вдалося дістати батьковий дозвіл, щоб похизуватися автівкою перед друзями). Звернувши із головної вулиці, він заїхав у житловий масив багатоповерхових будинків. Оскільки в зоні видимості нікого не було, Йосипенко рухався зі швидкістю 42 км/год. Аж раптом не знати звідки на дорогу вискочив дванадцятилітній Сашко. Йосипенко вдарив по гальмах, але уникнути зіткнення не вдалося. Як наслідок Сашкові було завдано численних забоїв, перелом стегнової кістки і струс головного мозку.

Батьки Сашка пред'явили позов до батька Йосипенка (як до власника автомобіля) і вимагали відшкодувати завдану майнову та моральну шкоду. Однак під час розгляду справи в суді було проведено експертизу, за результатами якої встановлено, що навіть якби Йосипенко рухався зі швидкістю 30 км/год, йому б усе одно не вдалося уникнути зіткнення з огляду на те, як раптово Сашко з'явився на проїжджій частині вулиці.

На які питання розрахована завдання? Визначте, чи підлягає позов задоволенню, і якщо так, то спрогнозуйте, як слід було б вирахувати розмір шкоди. Чи змінилося б рішення, якби Йосипенко рухався зі швидкістю 30 км/год?

2. Пан Замковець їхав на своєму автомобілі Bentley Continental GT, додержуючись швидкісного режиму, аж раптом, коли він перетинав перехрестя на зелений сигнал світлофора, на дорогу раптово з-за рогу вулиці вибіг Середюк. Незважаючи на термінове гальмування, уникнути зіткнення не вдалося. Як наслідок, Середюк отримав струс мозку і перелом променевої кістки. Постановою районного суду Середюка визнано винним у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого статтею 124 КУпАП.

Однак Середюк вважав, що це не перешкоджає йому вимагати відшкодування завданої шкоди на підставі статті 1187 ЦК України. У зв'язку

з цим він пред'явив позов до Замковця про відшкодування майнової та моральної шкоди на загальну суму 50 тис. грн.

У свою чергу, Замковець пред'явив зустрічний позов до Середюка, про відшкодування збитків, завданих пошкодженням автомобіля. Замковець зазначив, що внаслідок зіткнення із пішоходом він пошкодив передній бампер, фару і радіаторну решітку автомобіля, ремонт яких стане йому в 140 тис. грн.

На яке питання розраховане завдання? Поясніть особливості відповідальності за шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки і вирішіть справу.

Рекомендовані джерела

1. Лесько, Юрій Валерійович. Відшкодування шкоди, завданої внаслідок взаємодії транспортних засобів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Лесько Юрій Валерійович ; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2017. 22 с.

2. Мануїлова, К. В. Міжнародна уніфікація норм про цивільну відповідальність за шкоду, заподіяну джерелом підвищеної небезпеки [Текст] : монографія / К. В. Мануїлова ; Нац. ун-т "Одес. юрид. акад.". - Одеса : Гельветика, 2017. - 191 с. - Бібліогр.: с. 165-191. - 300 прим.

3. Міщук, В. В. Делікт як підстава цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки [Текст] / В. В. Міщук // Університетські наукові записки : часопис / Хмельниц. ун-т упр. та права. - Хмельницький : Хмельниц. ун-т упр. та права, 2013. - 2013, № 3 (47). - С. 146-151. - Бібліогр. : с. 150-151

4. Пендяга, Ганна Леонідівна. Відповідальність за шкоду, заподіяну джерелом підвищеної небезпеки [Текст] : дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Пендяга Ганна Леонідівна ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. - К., 2008. - 211 арк. - арк. 190-211.

5. Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 01.03.2013 № 4 «Про деякі питання застосування судами законодавства при вирішенні спорів про відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004740-13>

6. Сobotник, Ростислав Володимирович. Договір страхування цивільної відповідальності за шкоду, заподіяну джерелом підвищеної небезпеки [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Сobotник Ростислав Володимирович ; Нац. акад. прав. наук України, НДІ приват. права і підприємництва ім. Ф. Г. Бурчака. - Київ, 2015. - 20 с.

Тема 8. Відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю

Питання для обговорення

1. Майнова шкода, що виникає у зв'язку з каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю:
 - (а) заробіток (дохід), втрачений ним внаслідок втрати чи зменшення професійної або загальної працездатності;
 - (б) додаткові витрати на посилене харчування, санаторно-курортне лікування, придбання ліків, протезування, сторонній догляд тощо.
2. Визначення заробітку (доходу), втраченого внаслідок каліцтва або іншого ушкодження здоров'я фізичної особи
 - (а) у разі коли особа працювала за трудовим договором;
 - (б) у разі коли потерпілий є фізичною особою-підприємцем;
 - (в) у разі коли потерпілий є малолітньою або неповнолітньою особою.
3. Відшкодування шкоди, завданої смертю потерпілого. Порядок відшкодування шкоди. Збільшення і зменшення розміру відшкодування.

Завдання

1. Коли шістнадцятилітній Андрій їхав вулицею на своєму мопеді, на нього зчинив наїзд автомобіль Toyota Prado, за кермом якого був Бідний. Андрієві було завдано тяжкі тілесні ушкодження. Протягом року він проходив тривале лікування у стаціонарі, переніс численні операції і довго перебував на амбулаторному лікуванні, оскільки після операцій йому необхідно було робити уколи, перев'язки та масаж. Внаслідок тяжких травм він отримав інвалідність 2 групи. Винним у дорожньо-транспортній пригоді було визнано Бідного: вироком суду його було засуджено за скоєння злочину, передбаченого статтею 286 КК України.

Мати Андрія звернулася до суду із позовом до Бідного, вимагаючи відшкодування майнової та немайнової шкоди на користь свого сина. Окрім того, вона вимагала відшкодування моральної шкоди, завданої їй особисто, оскільки лихо, що сталося із її сином, відобразилося і на ній самій: їй тяжко було бачити, який біль переживає її дитина, і тепер, коли через травми Андрієві встановлено інвалідність, він потребує постійного догляду і піклування.

Визначте особливості відшкодування шкоди, завданої каліцтвом. Які статті витрат можуть бути включені до майнової шкоди у випадку завдання каліцтва неповнолітній особі? Чи є підстави для стягнення моральної шкоди на користь матері Андрія? Вирішіть справу.

Тема 9. Відшкодування шкоди, завданої внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг)

Питання для обговорення

1. Специфіка елементів делікту при завданні шкоди внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг).
2. Підстави відшкодування шкоди, завданої внаслідок недоліків товару, робіт (послуг): конструктивні, технологічні, рецептурні та інших недоліки товару, роботи (послуги), а також недостовірна або недостатня інформація про них. Визначення дефекту в продукції. Поняття шкоди.
3. Підстави звільнення від відповідальності за шкоду, завдану внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг).
4. Особливості суб'єктного складу. Особи, зобов'язані відшкодовувати шкоду, завдану внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг). Особи, що мають право вимагати відшкодування шкоди, завданої внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг).
5. Строки відшкодування шкоди, завданої внаслідок недоліків товару, робіт (послуг).

Завдання

1. У період з 1941 по 1971 роки на ринку продавався медичний препарат диетилstilбестрол (DES). Лікарі призначали його вагітним жінкам з метою попередження викиднів. Однак згодом було встановлено, що DES є канцерогенною речовиною і здатен викликати злоякісні пухлини (зокрема, аденокарциному) статевих органів у дітей жіночої статі, чії матері під час вагітності приймали цей препарат. При цьому спровоковане таким чином онкологічне захворювання має латентний період не менше 10-12 років.

Однією із постраждалих від цього препарату була Джудіт Сіндел. Через те, що її мати приймала DES під час вагітності, у пані Сіндел розвинулася злоякісна пухлина сечового міхура. Однак, коли пані Сіндел вирішила звернутися із позовом до суду, вона зіткнулася із тим, що не знає, до кого саме слід пред'являти такий позов, адже DES – це загальна формула, за якою лікарський засіб виробляли понад дві сотні різних фармацевтичних компаній. Призначаючи відповідний препарат, лікарі не вказували конкретного виробника. Та й, пройшло уже більше двадцяти років, відтоді як мати Джудіт приймала DES, а тому точно встановити виробника саме того лікарського засобу, який приймала мати Джудіт, наразі вже неможливо.

Які доктрини можуть бути наведені на обґрунтування позиції пані Сіндел? Оцініть судові перспективи пані Сіндел у різних національних юрисдикціях.

Рекомендовані джерела

1. *Hall v. E. I. Du Pont de Nemours & Co., Inc.* E.D.N.Y. 1972) 345 F. Supp. 353. Kors, R.A. (1981). Refining Market Share Liability: *Sindell v. Abbott Laboratories*. *Stanford Law Review*, 33, 937-950.
2. Karnaukh, B.P. & Shymko, A.R. Side Effects of Diethylstilbestrol (DES) from the Perspective of Tort Law. *Wiadomości Lekarskie*, 2020, Volume LXXIII, Issue 12 Part 2, pp. 2946-2950.
3. Koperski, B.J. (1981). Market Share Liability for DES (Diethylstilbestrol) Injury: A New High Water Mark in Tort Law: *Sindell v. Abbott Laboratories*. *Nebraska Law Review*, 60(2), 432-449.
4. Madden, M.S. & Holian, J. (2007). Defendant Indeterminacy: New Wine into Old Skins. *Louisiana Law Review*, 67(3), 785-822.
5. Market Share Liability: An Answer to the DES Causation Problem. (1981). *Harvard Law Review*, 94(3), 668-680.
6. Marshack, R.A. (1982). *Sindell v. Abbott Laboratories*: Is Market Share Liability the Best Remedy to the DES Controversy. *California Western Law Review*, 18, 143-177.
7. Miller, K.C. & Hancock, J.D. (1985). Perspectives on Market Share Liability: Time for a Reassessment. *West Virginia Law Review*, 88, 81-112.
8. Morgan, E. (1983). Market Share Liability for Injurious Products: A Comment on *Sindell*. *University of Toronto Faculty of Law Review*, 41, 52-62.
9. Note, (1981). Market Share Liability Adopted to Overcome Defendant Identification Requirement in DES Litigation, *Sindell v. Abbott Laboratories*. *Washington University Law Quarterly*, 59(2), 571-584.
10. Redemann, B.B. (1980). Manufacturers' Liability Based on a Market Share Theory: *Sindell v. Abbott Laboratories*. *Tulsa Law Journal*, 16(2) 286-316;
11. Sheffet, M. J. (1983). Market Share Liability: A New Doctrine of Causation in Product Liability. *Journal of Marketing*, 47(1), 35-43.
12. Sheiner, N. (1978). DES and a Proposed Theory of Enterprise Liability. *Fordham Law Review*, 46(5), 963-1007.
13. Sheiner, N. (1978). DES and a Proposed Theory of Enterprise Liability. *Fordham Law Review*, 46(5), 963-1007.
14. *Summers v. Tice*, 33 Cal.2d 80, 199 P.2d 1 (1948).
15. Taylor, N.D. (1981). California Expands Tort Liability under the Novel Market Share Theory: *Sindell v. Abbott Laboratories*. *Pepperdine Law Review*, 8, 1011-1043.
16. Колісникова, Г. В. Зобов'язання по відшкодуванню шкоди, завданої споживачам [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 - Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право / Г. В. Колісникова ; наук. кер.: В. Л. Яроцький ; Національний університет "Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого". - Х. : б. в., 2012. - 200 с.
17. Тур, Ольга Тарасівна. Відшкодування шкоди, завданої внаслідок недоліків консультаційних послуг, за цивільним законодавством України

[Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Тур Ольга Тарасівна ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. - Київ, 2017. - 20 с.

Тема 10. Відшкодування шкоди, завданої внаслідок російсько-української війни

Питання для обговорення

1. Практика застосування статті 19 ЗУ «Про боротьбу з тероризмом» і легітимні очікування компенсації.
2. Юрисдикційний імунітет держави.
 - (а) Позиція українських судів до повномасштабного вторгнення.
 - (б) Поворотне рішення Верховного Суду від 14 квітня 2022 у справі №308/9708/19. Аналіз мотивувальної частини. Територіальний деліктний виняток.
 - (в) Прецеденти Європейського суду з прав людини та Міжнародного Суду ООН.
3. Зв'язок між деліктним позовом і кримінальним провадженням.
4. Відповідальність співучасників воєнних злочинів і злочинів проти людства.

Завдання

2. Приватному підприємцю Сергієнку належало нежитлове приміщення в центрі Донецьку. У цьому приміщенні у 2010 році Сергієнко обладнав шоу-рум дорогого італійського одягу, який приносив йому хороший прибуток. Однак, навесні 2014 року приміщення було цілковито зруйноване внаслідок численних обстрілів важким озброєнням. Посилаючись на статтю 19 ЗУ «Про боротьбу з тероризмом» Сергієнко вимагав відшкодувати йому вартість зруйнованої нерухомості за рахунок коштів Державного бюджету. Для цього він пред'явив позов до Кабінету Міністрів України і Державної казначейської служби України.

Відповідачі проти позову заперечували, посилаючись на те, що терористичний акт – це кримінальне правопорушення, а отже, факт його вчинення може бути підтверджений тільки вироком суду в рамках кримінального провадження, а оскільки такого вироку наразі немає, Держава не може бути зобов'язана до відшкодування шкоди.

На яке питання розраховане завдання? Хто має бути відповідачем у такій справі? Оцініть перспективу судового розгляду з урахування практики ЄСПЛ. Чи змінилося б рішення, якби йшлося про житлове, а не комерційну нерухомість?

Рекомендовані джерела

1. De Santis di Nicola, F 'Civil Actions for Damages Caused by War Crimes vs. State Immunity from Jurisdiction and the Political Act Doctrine: ECtHR, ICJ and Italian Courts' (2016) 2 International Comparative Jurisprudence 107.
2. Karnaukh B. 'Territorial Tort Exception? The Ukrainian Supreme Court Held that the Russian Federation Could Not Plead Immunity with regard to Tort Claims Brought by the Victims of the Russia-Ukraine War' 2022 3(15) *Access to Justice in Eastern Europe* 165-177.
3. Філатова-Білоус Н. Ю. Компенсація шкоди, завданої порушенням житлових прав у зв'язку з військовою агресією: проблема визначення кола суб'єктів звернення. *Форум права*. 2022. 72(1). 98-109.
4. *Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece intervening)*, Judgment, I.C.J. Reports 2012.
5. *Cudak v. Lithuania* App no 15869/02 (ECtHR, 23 March 2010).
6. *Oleynikov v. Russia* App no 36703/04 (ECtHR, 14 March 2013).
7. *Sabeh El Leil v. France* App no 34869/05 (ECtHR, 29 June 2011).
8. *Al-Adsani v. The United Kingdom* App no 35763/97 (ECtHR, 21 November 2001).
9. *Kalogeropoulou and Others v. Greece and Germany* App no 59021/00 (dec) (ECtHR, 12 December 2002).
10. Постанова Касаційного цивільного суду від 14 квітня 2022 року у справі № 308/9708/19.

ПОТОЧНИЙ КОНТРОЛЬ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ

Опис навчальної дисципліни «Деліктне право»

Курс 1й	Напряом, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни
Кількість кредитів ЄКТС – 4,0 Кількість модулів – 2 Загальна кількість годин – 120 Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2-4, самостійної роботи студента – 6-8.	Галузь знань – 08 «Право» Спеціальність – 081 «Право» Рівень освіти – другий (магістерський)	Вибіркова Лекції: 20 год. Практичні заняття: 20 год. Самостійна робота: 80 год. Види контролю: Види контролю: поточний контроль; підсумковий контроль знань (диференційований залік)

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ І УМІНЬ СТУДЕНТІВ

Оцінювання результатів засвоєння навчальної дисципліни «Актуальні проблеми деліктного права» передбачає проведення поточного та підсумкового контролю і здійснюється на основі накопичувальної бально-рейтингової системи.

Поточний контроль знань включає:

- контроль якості засвоєння студентами програмного матеріалу навчальної дисципліни на *практичних заняттях* із застосуванням таких засобів: усне, письмове або експрес-опитування, вирішення практичних завдань або задач, участь у розробці кейсу, захист есе або реферату за ініціативи студента. Поточний контроль має на меті перевірку рівня підготовки студента у вивченні поточного матеріалу. У ході практичного заняття студент може отримати оцінку за чотирибальною шкалою (0, 3, 4, 5);
- контроль якості засвоєння студентами програмного матеріалу навчальної дисципліни, що проводиться наприкінці модулів у формі колоквіумів.

Обов'язковою формою самостійної роботи студентів є підготовка підсумкової письмової роботи. Максимальна кількість балів за результатами захисту підсумкової письмової роботи – 20 балів.

Формою *підсумкового контролю* знань здобувачів вищої освіти з навчальної дисципліни є диференційований залік. Мінімальна кількість балів для отримання диференційованого заліку – 60 балів.

Розподіл балів між формами організації освітнього процесу і видами контрольних заходів:

Поточний контроль					Підсумкова оцінка знань (диференційований залік)
Модуль № 1		Модуль № 2		Самостійна робота студентів	
п/з	Колоквіум	п/з	Колоквіум		
max 20	max 20	max 20	max 20	max 20	max 100

Критерії оцінювання результатів навчання

Вид контролю	Кількість балів	Критерії (за кожною з оцінок)
Поточний контроль на практичному занятті	Max 5	Відмінне засвоєння навчального матеріалу з теми, можливі окремі несуттєві недоліки.
	4	Добре засвоєння матеріалу з теми, але є окремі помилки.
	3	Задовільний рівень засвоєння матеріалу, значна кількість помилок.
	Min 0	Незадовільний рівень засвоєння матеріалу.
Колоквіум	Max 10	Результати опрацювання матеріалу високі, можлива незначна кількість несуттєвих помилок.
	5	Задовільний рівень засвоєння матеріалу, значна кількість помилок.
	Min 0	Незадовільний рівень засвоєння матеріалу.
Підсумкова письмова робота	Max 20	Робота оформлена відповідно до вимог кафедри. Робота не містить методологічних помилок, є посилання на джерела та власні висновки. При захисті продемонстровані глибокі знання теми, а також доведеність висновків, позицій, класифікацій тощо.
	15	Робота оформлена відповідно до вимог кафедри. Робота містить незначні методологічні помилки, є посилання на джерела, є власні висновки. При захисті продемонстровані достатні знання теми, а також доведеність висновків, позицій, класифікацій тощо.
	10	Робота оформлена відповідно до вимог кафедри, але з незначними помилками. Робота містить методологічні та змістовні помилки, є посилання на джерела, є власні висновки. При захисті продемонстровані достатні знання теми, але виникли проблеми з аргументації окремих понять та суджень у роботі, доведеність висновків.
	5	Робота оформлена з помилками та порушеннями кафедральних вимог щодо форми роботи. Робота містить методологічні та змістовні помилки, використано недостатню кількість джерел для обґрунтування дослідження та висновків. При захисті виникли труднощі щодо розкриття змісту теми, наведення аргументів стосовно окремих положень роботи та обґрунтованості і доведеності висновків.
	Min 0	Робота оформлена неналежним чином, без посилання на джерела та містить методологічні помилки. При захисті автор роботи не може продемонструвати знання з обраної теми, навести аргументацію понять та здійснити аналіз інформації. Робота виконана з порушенням вимог академічної доброчесності.
Диференційований залік	100	1. Всебічне, систематичне і глибоке знання матеріалу, передбаченого програмою навчальної дисципліни, у тому числі орієнтація в основних

зараховано		наукових доктринах і концепціях навчальної дисципліни. 2. Засвоєння основної та додаткової літератури, рекомендованої кафедрою. 3. Здатність до самостійного поповнення знань з навчальної дисципліни й використання отриманих знань у практичній роботі.
	90	1. Повне знання матеріалу, передбаченого програмою навчальної дисципліни. 2. Засвоєння основної літератури та знайомство з додатковою літературою, рекомендованою кафедрою. 3. Здатність до самостійного поповнення знань з дисципліни, розуміння їх значення для практичної роботи.
	85	1. Достатньо повне знання матеріалу, передбаченого програмою навчальної дисципліни, за відсутності у відповіді суттєвих помилок. 2. Засвоєння основної літератури, рекомендованої кафедрою. 3. Здатність до самостійного поповнення знань з дисципліни, розуміння їх значення для практичної роботи.
	75	1. Знання основного матеріалу, передбаченого програмою навчальної дисципліни, в обсязі, достатньому для подальшого навчання і майбутньої роботи за професією. 2. Засвоєння основної літератури, рекомендованої кафедрою. 3. Помилки й суттєві неузгодженості у відповіді на заліку за наявності знань для їх самостійного усунення або за допомогою викладача.
	70	1. Знання основного матеріалу, передбаченого програмою навчальної дисципліни, в обсязі, достатньому для подальшого навчання і майбутньої роботи за професією. 2. Ознайомлення з основною літературою, рекомендованою кафедрою. 3. Помилки у відповіді на заліку за наявності знань для усунення найсуттєвіших помилок за допомогою викладача.
	60	1. Прогалини в знаннях з певних частин основного матеріалу, передбаченого програмою навчальної дисципліни. 2. Наявність помилок у відповіді на питання на заліку.

не зараховано	55	1. Відсутність знань значної частини основного матеріалу, передбаченого програмою навчальної дисципліни. 2. Нemoжливiсть продовжити навчання або здійснювати професійну діяльність без проходження повторного курсу з цієї дисципліни.
---------------	----	--

Шкала підсумкового педагогічного контролю

Оцінка за шкалою ECTS	Визначення	Оцінка за національною шкалою для заліку	Оцінка за 100- бальною шкалою, що використовується в НЮУ
A	Відмінно – відмінне виконання, лише з незначною кількістю помилок	зараховано	90 – 100
B	Дуже добре – вище середнього рівня з кількома помилками		80 – 89
C	Добре – у цілому правильна робота з певною кількістю незначних помилок		75 – 79
D	Задовільно – непогано, але зі значною кількістю недоліків		70 – 74
E	Достатньо – виконання задовольняє мінімальні критерії		60 – 69
FX	Незадовільно – потрібно попрацювати перед тим, як перескладати	не зараховано	35 – 59
F	Незадовільно – необхідна серйозна подальша робота, обов’язковий повторний курс		0 – 34

ПЕРЕЛІК ТЕМ ДЛЯ ПІДСУМКОВОЇ РОБОТИ

1. Деліктне право крізь призму теорії економічного аналізу права
2. Відмежування деліктних зобов'язань від суміжних категорій: проблемні випадки
3. Елементи делікту в порівняльно-правовій перспективі: огляд країн системи загального права
4. Проблема доказування упущеної вигоди: аналіз судової практики
5. Моральна шкода і проблема калькуляції справедливої компенсації за душевні страждання
6. Чисті економічні втрати: порівняльно-правовий огляд
7. Протиправність в деліктному праві: погляд крізь призму «обов'язку обачності»
8. Поняття і межі компенсабельної шкоди в деліктному праві
9. Поняття причинного зв'язку у філософії і праві
10. Причинний зв'язок і стандарти доказування
11. Доказування причинного зв'язку за допомогою статистичних даних
12. Проблема нез'ясовної причинності в деліктному праві
13. Методи подолання недоказовості причинного зв'язку
14. Об'єктивна (поведінкова) теорії вини в деліктному праві
15. Розумна людина як мірило винуватості в деліктному праві
16. Ступені вини в цивільному праві
17. Вина потерпілого в деліктному праві
18. Деліктна відповідальність, що не залежить від вини: правова природа і економічне виправдання
19. Відповідальність роботодавця за шкоду, завдану працівником: аналіз судової практики
20. Відповідальність батьків за шкоду, завдану їхніми дітьми
21. Відповідальність замовника за шкоду, завдану підрядником
22. Відповідальність за дії іншої особи в контексті проблематики бізнесу і прав людини
23. Відповідальність за шкоду, завдану спільними діями
24. Відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду
25. Відшкодування шкоди, завданої органом публічної влади у сфері нормотворчої діяльності
26. Відповідальність за шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки, як сувора (безвинна відповідальність)
27. Співвідношення деліктних і страхових зобов'язань при завданні шкоди джерелом підвищеної небезпеки
28. Відповідальність за шкоду, завдану дефектом в продукції
29. Відшкодування шкоди, завданої внаслідок російсько-української війни: проблема визначення належного відповідача
30. Територіальний деліктний виняток і проблема імунітету РФ у справах про відшкодування шкоди, завданої війною